
Instituciniai įtampos laukai ir sociologinė jų analizė

Leonardas Rinkevičius

*Kauno technologijos universitetas,
Sociologijos katedra,
K. Donelaičio g. 20,
LT-3000 Kaunas.
El. paštas <leonardas.rinkevi-
cius@smf.ktu.lt>*

Straipsnyje pateikiama institucinių įtampos laukų koncepcija, analitiškai išskiriamos keturios visuomenės institucinės sferos – domenai – biurokratinis, ekonominis, akademinis ir pilietinis. Socialinių veikėjų požiūrius ir elgesį šiuose domenuose struktūruoja juose vyraujantys, institucionalizuoti bruožai – vertybinės orientacijos, veiklos tikslų ir būdų samprata bei elgesį norminantis etosas. Šiuo požiūriu domenai prilygintini Maxo Weberio [13] teorijoje išskirtiems „idealiems tipams“, kuriais apibūdinama socialinių veikėjų politiškai ir ekonomiškai orientuota veika. Veikėjų elgesio struktūrinimo, „įrėminimo“ atskiruose domenuose sociologinei analizei straipsnio autorius pasitelkia Anthony Giddenso [4] pasiūlytą teorinį modelį. Skirtinga domenams būdinga socialinės veikos orientacija ir būdai kelia dichotomiškas priešpriešas, įtampas tarp šioms sferoms priklausančių veikėjų. Pateikiama straipsnio autoriaus suformuluota tarpinstitucinio mokymosi sąvoka bei jos empirinės iliustracijos.

Raktažodžiai: institucijos, sąveika, įtampos laukai, biurokратиškumas, antrepreneriškumas, demokratija

INSTITUCINĖS SFEROS IR ĮTAMPŲ LAUKAI SOCIOLOGINIŲ TEORIJŲ PERSPEKTYVOJE

Sociologinėje analizėje gana įprasta teorinė bei metodologinė prielaida, jog socialinių veikėjų struktūrinis ryšys su tam tikra visuomenės sfera veikia jų požiūrį, veikos orientaciją, normas bei būdus, t. y. elgesio dermę su vienoje ar kitoje institucinėje sferoje vyraujančiais principais ir nusistovėjusiais veiklos mechanizmais. Ir priešingai, įsitikinimai, interesai ir jais grindžiama veika gali keisti įvairias visuomenės sferas, struktūrizuodama institucinę aplinką. Todėl galima kelti hipotezę, kad tokioje struktūros ir socialinės veikos (agencijos) sąveikoje viena institucinė sfera priartinama prie kitos arba nutolinama nuo jos, šitaip sudarant prielaidas tarpinstitucinių įtampos laukų formavimuisi.

Skirtingas įvairių visuomenės struktūrų poveikis veikėjų orientacijoms ir elgsenai, sukeliantis įtampą, trintį, kaip analitinė koncepcija taikytas, pavyzdžiui, mokslo ir technologijos, sociologijos ir politikos tyrimuose. Jamison ir Baark [11] išskiria tris visuomenės domenus, barus bei jiems būdingas kultūras – biurokratinę, ekonominę ir akademinę:

„Nors praktiniame politikos formavimo procese jos kertasi, persidengia, tačiau analitiniais sumetimais jas prasminga išskirti kaip „idealius tipus“. Jos egzistuoja pirmaisia, kaip interesų išraiškos arba institucinės sąveikos tinklai, ir šitaip stipriai veikia praktinę politikos eigą“ [11: 32].

Kaip teigia koncepcijos autoriai, šie barai, domenai, pasižymi skirtingais bruožais: skirtingomis vyraujančiomis doktrinomis (bendriausio lygio nuostatomis, principais, siekiais), vyraujančiais veiklos mechanizmais, socialinės sąveikos būdais ir etosu, t. y. veikos stiliumi bei jį struktūruojančiomis vertybinėmis orientacijomis ir normomis). Vėliau ši analitinė matrica buvo papildyta ketvirtąja, ypač svarbia, sfera, domenu – pilietiniu (civiliniu) – su jam būdingais bruožais [10; 5; 12] (pav.).

Domenų koncepcija akcentuoja esant idealius tam tikrų domenų tipus ir jiems būdingus, veikėjų elgesį struktūruojančius, bruožus. Neatitiktis tarp įvairiems domenams būdingų veikos siekių, principų, būdų ir normų formuoja įtampą, trintį tarp šioms sferoms priklausančių (arba su jomis savo veiklą siejančių) veikėjų. Pavyzdžiui, priklausymas valdžios institucijoms (biurokratinei sferai) struktūriškai orientuoja veikėjus siekti tvarkos, planingumo. Tokių principų laikymasis ir atitinkamų socialinės praktikos būdų vyravimas įtvirtina šios institucinės sferos veikėjų polinkį į formalizmą ir biurokратиškumą, kuris pasireiškia veikėjų poelgiuose, vyraujančiuose socialinės sąveikos mechanizmuose, pačiame sąveikos etose – įnormintuose požiūriuose ir lūkesčiuose. Tuo tarpu ekonominėje (ūkio) sferoje vyraujantys bruožai – verslumas, lankstumas, spartaus ekonominio augimo siekis. Šioje institucinėje sferoje svarbiausias socialinės sąveikos mechanizmas yra komerciniai sandoriai, o etosas – antrepreneriškumas. Lyginant su šiais bruo-

žais, struktūruojančiais ūkinės veiklos siekius, principus ir būdus, formalizmas ir biurokratizmas yra visiškai priešingybė. Todėl viešosios politikos formavimo procese, kai sprendimų formavimui turi įtaką valdžios ir ūkio struktūroms (domenams) priklausančios socialiniai veikėjai, jų požiūrių ir veiklos principų neatitikimą (bei galimų įtampos laukų formavimąsi) lems ne tik asmeniniai ar organizaciniai prieštaravimai, bet ir šiems domenams imanentiškai būdingi skirtingi veikos (agencijos) principai ir būdai.

Pilietinei sferai būdingi demokratijos ir piliečių dalyvavimo, įgalinimo siekiai, kuriuos socialinėje praktikoje įprasmina mechanizmai, sudarantys prielaidas viešai piliečių nuomonės išraiškai, viešai diskusijai aktualiais ūkio, politikos, mokslo, kultūros ir kt. raidos klausimais. Pilietinis domenas struktūruoja tokių sprendimų priėmimo mechanizmą valdžios ir ūkio institucijose, kuris grįstas sprendimų demokratiškumu, skaidrumu ir teise bei galimybe šiuos sprendimus vertinti kiekvienam eiliniam piliečiui ar bendruomenei. Demokratiškumo ir lygiateisiškumo siekis, „indoktrinuotas“ (pasitelkiant Leonido Donskio mėgiamą sąvoką) pilietiniame domene, įtvirtina, institucionalizuoja konkrečius socialinės sąveikos ir priežiūros mechanizmus, užtikrinančius, pavyzdžiui, sprendimų dėl Ignalinos atominės jėgainės uždarymo priėmimą, atsižvelgiant į eilinių piliečių, jų grupių, bendrijų bei kitokių organizacijų nuomonę ir randant jų daugumai priimtina sprendimo variantą. Ši orientacija į dalyvavimą ir demokratiškumą neretai kerta su verslininkų noru kuo skubiau priimti sprendimus, kad nebūtų išaldytas kapitalas, kuris, didžiausiu greičiu „besisukdamas“, duotų didžiausią apyvartą ir pelną.

Pilietiniam domenui būdingi bruožai kerta ir su biurokratinėje sferoje vyraujančiais principais bei veiklos mechanizmais. Pavyzdžiui, neretai pastebima trintis nekasdienių situacijų atvejais, kai, nepaisant piliečių siekio būti informuotiems ir dalyvauti svarstant ir vertinant tam tikrus projektus, realiai pasireiškia valdininkų polinkis klausimus spręsti laikantis griežtai nustatytos tvarkos, išleidžiant į formalų svarstymą tik valdžios struktūrų atstovus bei jų pasirinktus įvairių sričių ekspertus. Poreikis išklausti „nespecialistų“ nuomonę prieštarauja tiek biurokratinei „tvarkos“, tiek ekonominei „efektyvumo“ doktrinai bei veiklos principams.

Remiantis sociologine literatūra [3], domenų (veiklos barus) galima bendra prasme apibūdinti kaip socialines institucijas arba institucines sferas, nes šie struktūriniai dariniai aprėpia ir vyraujančių principų bei orientacijų jungtį, ir tam tikras organizacijos formas bei įprastus praktinės veiklos būdus.

Galima teigti, kad šios institucinės sferos pagal pobūdį jungia du socialinių santykių struktūrinimo

tipus, kuriuos A. Giddensas [4] apibūdina taip: „struktūra, kaip ją supranta funkcionalistai, čia yra „išoriška“ – kaip žmogaus veikos (*human agency* – *L. R.*), nepriklausomo subjekto laisvos iniciatyvos apribojimų šaltinis. [...] Kita vertus, [ši struktūra – *L. R.*] suvokiama ne tik kaip esamybių (*presences*) struktūravimas, bet kaip esamybių ir nesamybių (*absences*) sankirta; kertiniai kodai (*underlying codes*) turėtų būti nustatyti, išvesti iš paviršinio pasireiškimo (*inferred from surface manifestations*)“ [4: 16–17].

Šią struktūrinimo teorinę koncepciją galima iliustruoti įvairiais pavyzdžiais. Tarkime, aplinkosaugos inspektorius (t. y. aplinkosaugos institucijoms – biurokratinei sferai – atstovaujantis veikėjas) santykiuose su jo(s) kontroliuojamais teršėjais (pvz., pramonininkais – ekonominės sferos atstovais) dažniausiai elgiasi formalistiškai ir biurokratiškai, ypač jei būna aptikta, identifiukuota aplinkosaugos normų neatitiktis ar įstatymo pažeidimo atveju. Skirdamas baudą, aplinkosaugos inspektorius ne tik formaliai laikosi įstatymo raidės, kaip suponuotų M. Weberio biurokratijos samprata, t. y. vadovaujasi tvarkos principu ir laikosi formalistinės orientacijos todėl, kad tokie principai bei orientacijos įprastos valdžios institucijose ir tai persiduoda tarp biurokratinės sferos veikėjų per jų santykius. Kita struktūrinė tokių principų bei veiklos orientacijų laikymosi priežastis yra tai, kad net ir niekieno, pavyzdžiui, tiesioginio viršininko, neverčiama(s) aplinkosauginės valdžios tarnautoja(s) vadovaujasi numanoma, institucionalizuota, jau norma tapusia nuostata, kad tvarka ir formalumas yra tie orientyrai, kuriais remiasi valdžios institucijų veikla.

Tuo tarpu veikėjai, patekę į verslo sritį, savo veiklą grindžia ekonominės plėtros principais, čia vyrauja antrepreneriškumo, verslumo etosas. Jis vyrauja net ir tuomet, kai ūkio sferos veikėjų verslumo, ekonominio apsukrumo tiesiogiai neskatina santykiai, pvz., konkurencinė kova su kitais ekonominės sferos veikėjais. Nerašytos rinkos institucinės taisyklės diktuoja antrepreneriškumo dvasią ir nesibaigiančių komercinių sandorių veiklos mechanizmą net ir verslininkams, jau pasiekusiems puikių rezultatų, tarkime, užimant ženkliai rinkos dalį arba paleidžiant į rinką naują gaminį ar paslaugą. „Tipiškas“ verslininkas vadovausis šiais, o ne kitais veiklos principais, būdais ir vertybiniais orientyrais net ir tuomet, jei jo(s) nevers ar neskatinas to daryti kiti ūkio sferos veikėjai – konkurentai, užsakovai, investuotojai. Taigi įvairių institucinių sferų veikėjų orientacijas veikia, struktūruoja tiek šiose institucijose nusistovėję veiklos siekiai, principai bei būdai, kurių laikosi dauguma tos sferos veikėjų, tiek numanomi, latentiniai juos išreiškiantys kodai, apie kurių buvimą galima spręsti iš įvairių

išorinių jų pasireiškimų. Paveiksle išdėstyti įvairiems veiklos barams (domenams) būdingi bruožai būtent ir atspindi juose – kaip institucinėse sferose – nusistovėjusius principus, veiklos būdus ir vertybines orientacijas.

Pastarasis (po)struktūralistinis požiūris, kaip ir analitinis „idealių“ domenų išskyrimas, susisieja su veikle „Ūkis ir visuomenė“ [13] M. Weberio plėtojama teoriniu teiginiu, kad iš esmės skiriasi politiškai ir ekonomiškai orientuotas žmonių elgesys. M. Weberio politikos sociologija pagrįsta ekonomikos ir politikos esmių išskyrimu, kurias sąlygoja subjektyvi žmogaus elgsenos prasmė. Ekonomiškai orientuota veikla – tai veikla, kuri pagal savo prasmę siejasi su poreikių ir norų patenkinimu, naudos išgavimu. Darbas yra ekonominė veikla tiek, kiek jo dėka individai įkūnija savo sugebėjimą patenkinti poreikius pasitelkiant medžiagas bei įrankius (žr. A. Arono interpretaciją, 1: 552). Poreikių patenkinimas yra tas tikslas, kuris sąlygoja racionalią ekonominės veiklos organizaciją.

Tuo tarpu politika, anot M. Weberio, apibūdinama kaip žmonių siekis viešpatauti kitų žmonių atžvilgiu. Toks siekių, veiklos tikslų ir principų skirtumas leidžia nubrėžti koncepcinę skiriamąją liniją tarp ekonomiškai ir politiškai orientuoto elgesio. Tačiau politiniam viešpatavimui užtikrinti neretai reikalingos ekonominės priemonės, o siekiant ekonominės naudos neretai pasitelkiama jėga, spaudimas, t. y. egzistuoja politinė ekonomija ir ekonominė politika. Politiškai ir ekonomiškai orientuotos veiklos išskyrimas, kaip ir politinės bei ekonominės sferos išskyrimas, yra daugiau analitinis nei realybėje aptinkamas „idealiu“ pavidalu [1].

Skirtingi žmogaus veiklos tikslai, principai ir būdai, kuriuos struktūruoja politinė ir ekonominė orientacija, sudaro prielaidas skirtingiems požiūriams bei įsitikinimams, taigi ir socialinei bei institucinei įtam-

pai. Tokios įtampos pasireiškimą galima tikėtis įvairiausių sričių socialinėje praktikoje. Čia tik fragmentiškai paminėsime keletą pavyzdžių. Pastaraisiais metais daugelyje pasaulio šalių pastebima ekomodernistinė tendencija administracinį-komandinį reguliavimą, siekiant per valdžios institucijas reglamentuoti, reguliuoti ūkio sferos įmonių aplinkosauginę veiklą, keisti ir papildyti naujais – lanksčiais ekonominiais ir švietėjiškais svertais. Tačiau, kaip rodo įvairių šalių patirtis, permainas lankstaus ekonominės plėtros ir aplinkosaugos tikslų derinimo linkme smarkiai stabdo biurokratinei sferai būdingas polinkis viską planuoti, formalizuoti ir tvarkingai administruoti. Viena vertus, valdininkai retoriškai pritaria teiginiui, kad lankstūs mokesčiai už taršą bei kiti ekonominiai ir švietėjiški svertai galbūt labiau paskatins teršėjus keisti požiūrį ir elgseną nei administracinis spaudimas, baudos ar kiti komandiniai svertai. Sudarius lankstų reguliavimo režimą ir palankią institucinę aplinką, galima tikėtis, kad taršos ir atliekų mažinimas taps ne priedole, o ta veiklos sritimi, kurioje verslininkai galėtų išreikšti savo antrepreneriškumą, verslumą.

Nepaisant formalaus valdininkų pritarimo šiam požiūriui, praktinių reformų darbe jie neretai vis dar remiasi administraciniais svertais, griežtu aplinkosauginių priemonių planavimu, siekiant numatyti aplinkosauginių priemonių diegimo terminus, mastą ir rezultatus, „nuleidžiant“ šiuos planus ūkio sferos veikėjams įgyvendinti ir kontroliuojant jų įgyvendinimo eigą. Pastebimas netgi valdininkų polinkis planuoti veiklą taip, kad, pavyzdžiui, vandens valymo įrenginiai būtų pastatyti iki jų atstovaujamos valdančiosios politinės jėgos valdymo kadencijos pabaigos, neatiduodant „laurų“ vėliau ateisiantiems į valdžią politiniams oponentams, ir pan. Neretai tokie valdininkų „nuleisti“ planai ir administracinis spaudimas kertasi su pramonininkų verslo strategijomis,

Institucinis ⇒ domenas Vyraujantis bruožas ↓	Biurokratinis	Ekonominis	Akademinis	Pilietinis
Socialinę veiklą orientuojantys siekiai, principai, vertybės	<i>tvarka numatomumas</i>	<i>ekonominis augimas efektyvumas</i>	<i>švietimas žinojimas</i>	<i>demokratija viešumas lygiateisiškumas</i>
Vyraujantis socialinės sąveikos būdas	<i>planavimas prognozavimas</i>	<i>ekonominiai sandoriai</i>	<i>recenzavimas citavimas</i>	<i>piliečių dalyvavimas vertinant ir priimant sprendimus</i>
Etosas, vyraujantis sąveikos stilius	<i>formalizmas biurokratizmas</i>	<i>verslumas antrepreneriškumas</i>	<i>moksliskumas</i>	<i>piliečių įgalinimas ir informuotumas</i>

Šaltinis: [12].

Pav. Instituciniai domenai: įtampos laukų formavimosi ištakos

technologijų kaitos, atnaujinimo ir verslo investicijų ciklais, trukdo antrepnieriškai derinti gamybos plėtrą ir aplinkosaugą.

Ši struktūrinė dichotomija tarp įvairioms sferoms priklausančių institucijų ir veikėjų orientacijų susisieja su R. Grigo [6; 7; 8] suformuluota *socialinių įtampos laukų* koncepcija. R. Grigas akcentuoja, jog tokie imanentiniai įtampos laukai ir priešpriešos egzistuoja įvairiausiose socialinių santykių srityse: demografinių (pvz., migracija–sėslumas); etnokultūrinių (tautinė dauguma–mažuma; etnocentrizmas–kosmopolitizmas); dorovinių (kontrolė–deviacija; altruizmas–egoizmas; atsakomybė–atsakomybės netekimas); ekonominių (užimtumas–bedarbystė; verslinė iniciatyvą ją niveliuojantys mokesčiai ir kainos; sparti kaita ir novacijų būtinybė–mentaliteto veiklos konservatyvumas); politinių (vietinė savivalda–valstybės centrinės institucijos) ir kt.

Remiantis A. Jamisono [10] kultūrinės trinties tarp politikos domenų ir R. Grigo socialinės įtampos laukų koncepcijomis ir jas sintezuojant, galima pasiūlyti *tarpinstitucinių (arba tiesiog institucinių) įtampos laukų* koncepciją. Pastaroji, kaip ir minėtų autorių koncepcijos, taip pat atskleidžia tam tikrus imanentinius įtampos židinius, kurie susidaro tarp skirtingoms institucinėms sferoms (veiklos barams) priklausančių organizacijų su joms būdingais skirtingais principais, orientacijomis ir veiklos mechanizmais.

Tačiau tarpinstitucinių įtampos laukų susidarymo priežastys yra ne tiek kultūrinės, kaip Jamisono domenų apibūdinime, bet institucinės. Tokiu būdu, pavyzdžiui, valdžios institucijoms (biurokratinei sferai) priklausančių veikėjų orientacija į tvarką ir polinkis į formalizmą būtų aiškinamas labiau remiantis biurokratinėje sferoje institucionalizuotais veiklos principais bei veiklos taisyklėmis, bet ne ypatingais kultūriniais ar vertybiniais skirtumais tarp valdininkų ir likusios visuomenės. Pavyzdžiui, socialinių judėjimų aktyvistai arba akademinė institucijų atstovai, tapę valdžios struktūrų tarnautojais, taip pat ima elgtis formalistiškiau, biurokratiškiau ne tiek dėl kokių nors ypatingų kultūrinių-vertybinių pokyčių, bet todėl, kad vadovaujasi principais ir veiklos būdais, kurie yra institucionalizavęsi – tiek akivaizdūs, tiek numanomi – biurokratinėje sferoje.

INSTITUCINIO MOKYMOSI KONCEPCIJOS PLĖTOTĖ

Tokioje analitinėje perspektyvoje galėtume išplėtoti institucinio mokymosi sampratą [9]. Instituciniu mokymusi galėtume vadinti ne tik institucijų tobulėjimo procesą, kai mokomasi iš savo institucijos raidos sėkmių bei nesėkmių ir reflektuojama institucijos vi-

dinės vertybių sistemos ir struktūrinės-socialinės organizacijos atžvilgiu. Greta šio proceso, o tiksliau su juo persipynęs, vyksta kitas: skirtingoms institucinėms sferoms (domenams) priklausantys veikėjai ir organizacijos siekia įveikti vyraujančių principų ir veiklos būdų neatitikimą kitų institucinių sferų atžvilgiu, mažinti tarpinstitucinius įtampos laukus, kuriuos institucijų sąveikos procese kelia besiskiriantys minėtoms sferoms būdingi bruožai – doktrinos, veiklos principai bei etosas.

Plėtojant Hajerio institucinio mokymosi koncepciją, siūlyčiau vartoti *tarpinstitucinio mokymosi*, tobulėjimo sąvoką, kadangi tam tikra institucija tobulėja, kai jai atstovaujantys veikėjai pažįsta kitoms sferoms būdingus bruožus ir keičia, tobulina savo institucijos veiklą, norėdami sušvelninti tarpinstitucinius įtampos laukus, prisiderinti prie kitų principų, veiklos normų ir būdų siekiant, kad būtų įgyvendinti tam tikri bendri veiklos siekiai, pavyzdžiui, tam tikros srities reformos. Šitaip institucijos, priklausančios kuriai nors sferai, įgyja joms iki tol nebūdingų bruožų.

Pavyzdžiui, tarpinstitucinį mokymąsi aplinkosaugos politikoje galėtume interpretuoti kaip reformų eigoje vykstantį derinimąsi tarp biurokratinei sferai būdingo tvarkos ir planingumo siekimo ir ekonominės sferos veikėjams (pvz., pramonininkams) būdingo verslumo, antrepnieriškumo. Ekonominių aplinkosaugos reguliavimo svertų plėtotė ir diegimas indikuoja tarpinstitucinį mokymąsi biurokratinės sferos organizacijose, palaiapsniui derinant jai būdingą komandinį reguliavimą, administravimą su ūkio sferos veikėjams priimtinesniais ekonominiais motyvais ir vertybinėmis orientacijomis.

Pastaruoju metu plinta institucinės naujovės, įgalinančios eilinius visuomenės narius dalyvauti sprendžiant ekologiškai aktualius ūkio plėtos klausimus – viešas įmonių ekologinio audito rezultatų skelbimas, visuomenės įtraukimas vertinant įmonių restruktūrizacijos poveikį aplinkai, konsensuso konferencijos ir t. t. Remiantis pasiūlytąja tarpinstitucinio mokymosi koncepcija, pastarąsias institucines naujoves galima interpretuoti kaip biurokratinės ir ekonominės sferos organizacijose vykstantį tarpinstitucinio mokymosi, tobulėjimo procesą, kuriuo norima patenkinti eiliniams piliečiams (pilietinei sferai) būdingą siekį, kad sprendimus priimantys veikėjai demokratiškai tartųsi su visuomene, ją informuotų.

Aplinkosaugos politikos raida tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse atspindi ir daugiau tarpinstitucinio mokymosi empirinių požymių. Pavyzdžiui, žaliųjų organizacijos, kiti socialiniai judėjimai ir organizacijos, kurias galima priskirti pilietiniam domeniui, rengdamos tam tikras viešas akcijas, pasitelkia profesionalius verslo ir rinkodaros strategus. Jie parengia pi-

lietinę akciją ar judėjimo veiklos modelį pagal principus ir strategijas, būdingas ūkio sferai ir joje dėl rinkos kovojančioms verslo organizacijoms. Pavyzdžiui, Pasaulinis gyvosios gamtos fondas (WWF) savo reklaminėje kampanijoje pasitelkia net karališkojo elito – Edinburgo hercogo teiginius bei patį jo „embleminį įvaizdį“ [12]. Šios organizacijos bei kitų aplinkosauginių pilietinių organizacijų struktūroje funkcionuoja rinkodaros skyriai, savo pobūdžiu ir mastais prilygstantys multinacionalinių korporacijų rinkodaros padaliniais. Būtent tokios institucinio mokymosi tendencijos būdingos aplinkosauginėms pilietinėms organizacijoms, siekiančioms atrasti sau naują tapatybę ar, kaip teigia garsus vokiečių sociologas Klaus Eder [2], „išsilaikyti besikeičiančioje aplinkosaugos rinkoje“ antrosios aplinkosauginių organizacijų institucionalizacijos bangos akivaizdoje.

Ši rinkodaros institucinių gebėjimų plėtra pilietinės sferos organizacijose neatsitiktinė. Ji būtina šiandieninėmis sąlygomis didelėms lėšoms sukelti, kurių reikia, siekiant adekvačiai galvoti su aplinką teršiančiomis multinacionalinėmis korporacijomis. Dalyvaudamos diskusijose su ūkio ir valdžios institucijų atstovais dėl įvairių ekologinio nuosmukio problemų, žaliųjų organizacijos, pvz., „Greenpeace“, ne tik teigia „uždaryti“, „uždrausti“, „sustabdyti“. Priešingai, jos vis dažniau pasitelkia profesionalius – beje labai brangiai apmokamus – mokslininkus, tam tikrų sričių specialistus, kurie diskutuoja su verslo ar valdžios oponentais. Jie tai daro ne tik pasitelkę asmenines žinias ir patirtį, bet ir vadovaudamiesi mokslo institucijoms (akademinei sferai) būdingais principais ir veiklos mechanizmais: pvz., hipotezių ir prognozių verifikavimu, empirinių rezultatų ar teiginių palyginimu, recenzavimu ir t. t.

IŠVADOS

Viešosios politikos formavimo, taip pat kituose socialinės sąveikos bei kaitos procesuose galima išvėgti giluminius, imanentinius prieštaravimus, įtampas, kylančias tarp skirtingų socialinės veiklos barų (domenų) – biurokratinio, ekonominio, akademinio ir pilietinio.

Šios analitinės prieigos plėtra ir taikymas, analizuojant aplinkosaugos institucinę raidą, sudaro naujas galimybes plėtojant sociologinėmis išvalgomis ir sociologine teorija pagrįstą viešosios politikos formavimo ir tarpinstitucinės sąveikos tyrimo metodologiją.

Klasikinis M. Weberio politiškai ir ekonomiškai orientuotų veiksmų „idealių tipų“ išskyrimas laikytinas teorinėmis ištakomis analizuojant ir interpretuojant institucinių sferų ir tarpinstitucinių įtampų laukų

formavimąsi. A. Giddenso struktūrinimosi procesų interpretacija, ypač jos neostruktūralistinė orientacija, aprėpanti tiek funkcionalizmo mokyklai būdingus bruožus, tiek latentinių, „kodinių“, numanomų kokybinių struktūrų poveikį socialinei veikai, išplėtoja sociologines išvalgas. Jos padeda atskleisti domenams būdingus, socialinių veikėjų bei organizacijų elgesį struktūruojančius, veikos siekius, principus, mechanizmus ir juos grindžiančias pamatines vertybines orientacijas.

Institucinio mokymosi koncepciją siūlau papildyti tarpinstitucinio mokymosi samprata. Ją apibūdintume kaip įvairių domenų – biurokratinio, ekonominio, akademinio ir pilietinio – tarpinstitucinių įtampų laukų mažinimo, mokymosi procesą, kai atsižvelgiant į būdingus tarpinstitucinius prieštaravimus, veikėjų bei organizacijų adaptyvios veikos pagalba siekiama mažinti, slopinti šiuos tarpinstitucinės įtampas židinius.

Tokia analitinė perspektyva svarbi ir praktiniu požiūriu – tam tikrų sričių viešosios politikos formavimo objektu tampa ne tik tam tikros srities probleminiai klausimai, bet ir su jais susiję socialinės organizacijos vienetai – domenai bei su jais susiję įtampų laukai, jų atradimas ir reformos siekiant juos mažinti.

Literatūra

1. Aron R. *Les Etapes de la Pensee Sociologique* / Rus. leid. *Etapy Razvitya Sociologiceskoy Mysli* (1993). Moscow: Progress, 1967.
2. Eder K. The Institutionalisation of Environmentalism: Ecological Discourse and the Second Transformation of the Public Sphere. Lash S., Szerszynski B., Wynne B. (Eds.). *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology*. London: Sage, 1996.
3. Eisenstadt S. N. „Social Institutions: the Concept“ and „Social Institutions: comparative study“. Sills D. L. (Ed.). *International Encyclopedia of Social Sciences*. New York: Macmillan and Free Press, 1968. Vol. 14. P. 409–429.
4. Giddens A. *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press, 1984.
5. Giuliani M., Rinkevičius L., Sverrisson A. Making Participation Happen: The Importance of Policy Entrepreneurs. Jamison A. (Ed.). *Technology Policy Meets the Public*. Aalborg: Aalborg University Press, 1998.
6. Grigas R. Socialinių įtampų laukai. *Konfliktai ir bendradarbiavimas*. Vilnius: VPU. Lietuvos konfliktų prevencijos centras, 1996.
7. Grigas R. *Socialinių įtampų Lietuvoje laukai*. Vilnius: VPU, LFSI, 1998.
8. Grigas R. *Sociologinė savivoka*. Vilnius: VPU, LFSI, 2001.
9. Hajer M. A. Ecological Modernization as Cultural Politics. Lash S., Szerszynski B., Wynne B. (Eds.). *Environment, Risk and Modernity*. London: Sage Publications, 1996.

10. Jamison A. Introduction. Jamison A. and Ostby P. (Eds). *Public Participation and Sustainable Development: Comparing European Experiences. Pesto Papers 1.* Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 1997.
11. Jamison A., Baark E. *Technological Innovation and Environmental Concern: Contending Policy Models in China and Vietnam.* Discussion paper Nr. 187. Research Policy Institute, University of Lund, 1990.
12. Rinkevicius L. The ideology of ecological modernization in “double-risk” societies: a case study of Lithuanian environmental policy. Spaargaren G., Mol. A. P. J. and Buttel F. (Eds.). *Environment and global modernity.* London: Sage, 2000.
13. Weber M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology.* Berkley: University of California Press, 1978.

Leonardas Rinkevičius

INSTITUTIONAL FIELDS OF TENSIONS AND THEIR SOCIOLOGICAL ANALYSIS

S u m m a r y

This article explores the structural roots of institutional fields of tensions. It singles out four societal domains – bureaucratic, economic, academic, and civic – and elaborates on different doctrines, steering mechanisms and ethos prevailing in such domains. It draws on Max Weber’s concepts of “ideal types” of politically and economically-oriented action as a theoretical predecessor of the concept of domains and institutional tensions. It also draws on Giddens’ interpretation of social structuring processes, and develops a notion of institutional learning by proposing a concept of inter-institutional learning.